WOHL LEGACY
Empowering Communities.
Transforming Lives.

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için **Wohl Legacy**'ye teşekkürlerimizle

Doğanın Ötesinde

Noah 5782

Acaba doğal olarak iyi miyiz yoksa doğal olarak kötü mü? Bu konu üzerinde büyük zekâlar gerçekten de çok uzun bir süre boyunca tartışagelmiştir. Hobbes, doğal olarak, "Güç üzerine güç elde etmek için, yalnızca Ölümle sona eren, bitmez tükenmez ve huzursuz bir arzuya"[1] sahip olduğumuza inanıyordu. Ona göre, biz kötüyüzdür, ama hükümetler ve polis, verdiğimiz zararı sınırlamaya yardımcı olabilir. Aksine, Rousseau, doğal olarak iyi olduğumuza inanıyordu. Ona göre, bizi kötü yapan, toplum ve kurumlarıdır.[2]

Bu tartışma günümüzde yeni Darwinciler arasında devam etmektedir. Bazıları doğal seleksiyon ve hayatta kalma mücadelesinin bizi genetik olarak güvercinden çok, şahin yaptığına inanmaktadır. Michael T. Ghiselin'in ifade ettiği gibi "Bir 'özgeciyi' kaşıyın ve bir 'riyakârın' kanayışını seyredin."[3] Aksine, natüralist Frans de Weel, primatlar – ve bunlar arasında, favorisi olan bonobolar (cüce şempanzeler) – hakkındaki bir dizi enfes kitapta, onların empati sahibi, şefkatli, hatta özgeci bile olabileceklerini göstermektedir[4] ve dolayısıyla, doğal olarak, biz de öyleyizdir.

---

[1] Hobbes, Leviathan (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 48.

[2] Bkz. Rousseau, Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, 1754 [İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine, Morpa Kültür Yayınları, 2004].

[3] Ghiselin, The Economy of Nature and the Evolution of Sex (Berkeley: University of California Press, 1974), 247 [Doğanın Ekonomisi ve Cinsiyetin Evrimi].

[4] Bkz. Frans de Waal'in, örneğin şu kitaplardaki keşifleri: Good-Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals (Harvard University Press, 1996) [İyi Huylu: İnsanlarda ve Diğer Hayvanlarda Doğru ve Yanlışın Kaynakları] Primates and Philosophers: How Morality Evolved (Princeton University Press, 2006) [Primatlar ve Filozoflar: Ahlak Nasıl Evrildi?]; Chimpanzee Politics (Johns Hopkins University Press, 2007) [Şempanze Siyaseti]; The Age of Empathy: Nature's Lessons for a Kinder Society (Broadway Books, 2009) [Empati Çağı (Akılçelen Kitaplar, 2014)]; The Bonobo and the Atheist (W. W. Norton, 2013) [Bonobo ve Ateist (Metis Yayınları, 2018)]; Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are? (W. W. Norton, 2016) [Hayvanların Ne Kadar Zeki Olduğunu Anlayacak Kadar Zeki miyiz? (Metis Yayınları, 2021)].

T. E. Hulme buna, tarih boyunca Romantikler ve Klasikçiler arasındaki temel ayrım adını vermiştir. Romantiklerin inancına göre "insan, doğası gereği iyiydi; onu bastıran, yalnızca kötü kanunlar ve gelenekler olmuştu. Tüm bunları kaldırırsanız, insanın sonsuz olasılıkları, bir şansa sahip olabilir."[5] Klasikçiler ise, tam aksine "İnsan, mutlak surette değişmez bir doğaya sahip olan, olağanüstü düzeyde sabit ve sınırlı bir hayvandır. Ondan düzgün herhangi bir şey çıkarmak, ancak gelenek ve organizasyonla mümkündür" inancını taşıyorlardı.[6]

Yahudilikte, Hahamlarımıza göre, Tanrı insanları yaratıp yaratmamak konusunda meleklere danıştığı zaman melekler arasında çıkan tartışmanın konusu buydu. "İnsan *yapalım*" (Bereşit 1:26) sözündeki gizli "biz", meleklerdi. Bir Midraş'ın anlattığına göre, *hesed* ve *tsedek* melekleri "Yaratılsın, çünkü insanlar şefkat ve dürüstlük eylemleri yaparlar" demişlerdir. *Şalom* ve *emet* melekleri ise "Yaratılmasın, çünkü yalanlar söyler ve savaşlar yapar" demişlerdir. Tanrı ne yapmıştır? İnsanları yine de yaratmış ve aşamalı olarak daha iyi ve daha az yıkıcı hale geleceğimize güvenmiştir.[7] Seküler terimlerle, Harward'dan sinirbilimci Steven Pinker'in öne sürdüğü de budur.[8] Bir bütün olarak bakıldığında ve bariz istisnalar haricinde, zaman içinde daha az şiddet uygular hale geldiğimiz bir gerçektir.

Tora hem yıkıcı hem de yapıcı olduğumuzu önermekte ve evrimsel psikoloji bize bunun sebebini açıklamaktadır. Bizler rekabet ve işbirliği için doğduk. Bir yandan hayat, kıt kaynaklar için rekabetçi bir mücadeledir – bu nedenle savaşır ve öldürürüz. Diğer yandan, yalnızca gruplar oluşturmak suretiyle hayatta kalabiliriz. İşbirliği, özgecilik ve güven alışkanlıkları olmasaydı hiç grubumuz olmaz ve hayatta kalamazdık. Tora'nın "İnsanın yalnız olması iyi değil" (Bereşit 2:18) derken kastettiklerinin bir parçası da budur. Dolayısıyla biz hem agresif, hem özgeciyiz: yabancılara karşı agresif, grubumuzun mensuplarına karşı özgeci.

Ancak Tora bunu, ailevi bir tartışmanın iki tarafını dinledikten sonra kocaya "Haklısın" ve kadına "Haklısın" diyen ve öğrencisi "Her ikisi birden haklı olamaz!" dedikten sonra "Sen de haklısın" diye cevap veren Hahamla ilgili eski fıkra düzeyinde bırakmayacak kadar derindir. Tora sorunu ortaya koymaktadır, ama buna bir de üstü kapalı bir cevap tedarik etmektedir. Geçen ve bu haftaki *peraşa*lar boyunca devam eden, çözümü oldukça zor bir tartışmanın şifresini çözmemize yardımcı olacak ipucu budur.

Yaratılışla başlayan ve Noah'la son bulan anlatımın temel yapısı şöyledir: Tanrı öncelikle düzenli bir evren yaratmıştır. Sonra da kaos içinde bir evren yaratan insanoğullarını yaratmıştır: "yeryüzü şiddetle dolmuştu." Böylece Tanrı, bir Tufan getirmek suretiyle, sözün gelişi, yaratılışı silmiş ve dünyayı "yeryüzü şekilsiz ve boştu, derinliğin yüzeyi üzerinde karanlık vardı ve Tanrı'nın ruhu suların üzerine geziniyordu" (Bereşit 1:2) sözleriyle betimlenen en baştaki durumuna geri getirmiştir. Sonra da yeni Adam ve Hava ve çocukları olarak, Noah ve ailesiyle yeniden başlamıştır.

Dolayısıyla Bereşit 8-9, Bereşit 1-3'ün bir bakıma ikinci bir versiyonudur. Ama dikkate değer iki fark vardır: İlki, her iki anlatımda da yedi kez geçen birer anahtar sözcük bulunması, ama bunların farklı sözcükler olmasıdır. Bereşit 1'deki anahtar sözcük "iyi"dir (*tov*). Bereşit 9'da ise anahtar sözcük "antlaşma"dır (*berit*). İkinci fark ise, her iki örnekte de insanların Tanrı'nın suretinde oldukları gerçeğine değinilmekte olmasına rağmen, bu konudaki iki cümlenin farklı gerektirmeleri olmasıdır.

---

[5] T. E. Hulme: Selected Writings [Seçme Yazılar], ed. Patrick McGuiness (New York: Routledge, 2003) içinde, s. 69: T. E. Hulme, "Romanticism and Classicism" [Romantizm ve Klasisizm].

[6] A.g.e., s. 70.

[7] Bkz. Bereşit Raba 8:5.

[8] Steven Pinker, *The Better Angels of our Nature, New York:Viking, 2011* [*Doğamızın İyilik Melekleri* (Alfa Yayınları 2019)].

Bereşit 1'de bize "Tanrı insan ırkını Kendi suretinde yarattı, Tanrı'nın suretinde yarattı onu; erkek ve dişi olarak yarattı onları" (Bereşit 1:27) diye anlatılmaktadır. Bereşit 9'da ise "Her kim insan kanı dökerse, kanı insan tarafından dökülecektir, çünkü [Tanrı,] insan ırkını Tanrı'nın suretinde yapmıştır" (Bereşit 9:6).

Fark çarpıcıdır. Bereşit 1 bana "Benim" Tanrı'nın suretinde olduğumu söylemektedir. Bereşit 9 ise bana "Senin", yani potansiyel kurbanımın, Tanrı'nın suretinde olduğunu söylemektedir. Bereşit 1 insani *güçten* bahsetmektedir. Tora, "denizin balıkları, gökyüzünün kuşları üzerinde hüküm sürebileceğimizi" söylemektedir. Bereşit 9 *gücün ahlaki sınırlarından* bahsetmektedir. Öldürme *kabiliyetimiz* vardır; ama bunu yapma *yetkimiz* yoktur. Gereken güce sahibiz, ama izne sahip değiliz.

Anlatımı yakından okuduğumuzda, Tanrı insanları, kötüye karşı iyiyi *doğal olarak* seçeceklerine inanarak yaratmış gibi görünmektedir. İnsanların "İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı"nın meyvesini yemeye ihtiyacı olmayacaktı, çünkü içgüdüleri onları davranmaları gerektiği şekilde davranmaya sevk edecekti. Hesaplamaya, durup düşünmeye, karar vermeye, kısacası bizim bilgiyle bağdaştırdığımız şeylerin hiçbirine gerek olmayacaktı. İnsanlar Tanrı'nın hareket etmelerini istediği şekilde hareket edeceklerdi, çünkü O'nun suretinde yaratılmışlardı.

Ama sonuç bu şekilde olmamıştır. Adam ve Hava günah işlemiş, Kayin cinayet işlemiş ve birkaç nesil içinde dünya kaosa düşmüştü. "*A-Şem* yeryüzünde insanın kötülüğünün ne kadar büyük hale geldiğini ve insan kalbinin düşüncelerinin tüm eğilimlerinin gün boyunca sadece kötü olduğunu gördü. *A-Şem* yeryüzünde insanı yaptığına pişman oldu ve kalbinde ıstırap çekti" (Bereşit 6:5-6) sözlerini okuduğumuz nokta budur. Evrendeki diğer her şey *tov*, "iyi" idi. Ama insanlar doğal açıdan iyi değillerdir. Sorun budur. Tora'ya göre bunun çözümü, *antlaşma*dır.

Antlaşma, bir "ahlaki kanun" fikrini lanse eder. Ahlaki bir kanun, bilimsel bir kanunla aynı şey değildir. Bilimsel kanunlar, doğada gözlenen düzenlerdir: bir cismi elinizden bırakın ve düşecektir. Ahlaki bir kanun, tutum ve davranışa dair bir kuraldır: gasp etme veya çalma veya hile yapma. Bilimsel kanunlar *tarif eder*; buna karşılık ahlaki kanunlar *emreder*.

Doğal bir olay, bilimin mevcut durumuyla uyum içinde olmadığı zaman, yani kanunu "ihlal ettiği" zaman, bu, kanunda bir şeylerin yanlış olduğunun bir işaretidir. Newton'un kanunlarının Einstein'inkilerle değiştirilmiş olmasının sebebi budur. Ama bir insan, kanunu ihlal ettiği zaman – insanlar gasp ettikleri veya çaldıkları veya hile yaptıkları zaman – buradaki kabahat, kanunda değil, eylemdedir. Dolayısıyla kanunu korumamız, eylemi de kınamamız ve bazen cezalandırmamız gerekir. Bilimsel kanunlar öngörüde bulunmamıza olanak sağlar. Ahlaki kanunlar karar vermemize yardımcı olur. Bilimsel kanunlar özgür iradesi olmayan varlıklar için geçerlidir. Ahlaki kanunlar özgür iradeyi en baştan varsayar. İnsanları diğer yaşam türlerinden niteliksel olarak farklı kılan budur.

Dolayısıyla, Tora'ya göre, merkezinde doğal iyilik fikrinin değil, antlaşma, yani ahlaki kanunun yer aldığı yeni bir çağ başlamıştır. Uygarlık, Yunanların terimleriyle *physis*, yani "doğa"dan, *nomos*, yani "kanun"a doğru harekete geçmiştir. "Tanrı'nın suretinde" olma kavramını, Bereşit 1 ve Bereşit 9'da birbirinden tamamen farklı kılan budur. Bereşit 1, doğa ve biyolojiyle ilgilidir. Bizler, düşünme, konuşma, planlama, seçme ve egemenlik kurma kabiliyetlerimiz açısından Tanrı'nın suretine sahibizdir. Bereşit 9 ise kanunla ilgilidir. Diğer insanlar da Tanrı'nın suretine sahiptir. Bu nedenle, cinayeti yasaklamak ve adaleti tesis etmek suretiyle onlara saygı göstermemiz gerekir. Bu basit hareketle birlikte ahlak kavramı doğmuştur.

Tora bize ahlak hakkında ne söylemektedir?

Öncelikle onun *evrensel* olduğunu. Tora, Tanrı'nın Noah'la ve onun üzerinden tüm insanlıkla olan antlaşmasını, Avraam'la ve daha sonraları Sinay Dağı'nda Avraam'ın soyuyla olan özel

antlaşmasından önceye yerleştirmektedir. *Evrensel insanlığımız, dini farklılıklarımızdan önce gelir.* Büyük miktarlarda şiddete dini mazeretlerin gösterildiği yirmi birinci yüzyılda derin bir ihtiyaç duyduğumuz bir gerçektir bu. Bereşit bize, düşmanlarımızın da insan olduğunu söylemektedir.

Bu, monoteizmin uygarlığa olan en önemli katkısıdır. Gerek antik, gerekse de modern, tüm toplumların belli bir ahlaki değer düzeni vardır, ama genellikle bunlar yalnızca grup içindeki ilişkilerle ilgilidir. Yabancılara karşı husumet, hem hayvanlar hem de insanlar âleminde neredeyse evrenseldir. Yabancılar arasında, güç hüküm sürer. Atinalıların Meloslulara dediği gibi "Güçlüler istediklerini yaparlar, zayıflar çekmeleri gerekeni çekerler."[9]

Bizim gibi olmayan insanların bile hakları olduğu ve yabancıyı sevmemiz gerektiği (Devarim 10:19) fikri, çoğu dönemde çoğu insan tarafından tamamen garip bir fikir olarak görülürdü. Aralarında hayatın kutsiyeti, adalet arayışı ve hukukun üstünlüğünün de bulunduğu evrensel ahlak kurallarının var olduğu fikrine yönelik çok önemli ilerlemeyi yaratmak için, tüm insanlık üzerinde hükümran olan tek bir Tanrı'nın mevcut olduğunun tanınması gerekmiştir ("Hepimizin tek bir babası yok mu? Bizi 'bir' olan Tanrı yaratmadı mı?"; Malahi 2:10).

İkincisi, Bizzat Tanrı, bizim doğal olarak iyi olmadığımız gerçeğini tanımaktadır. Tufan'dan sonra "Toprağı bir daha insanlar yüzünden lanetlemeyeceğim; zira insan kalbinin eğilimi çocukluğundan beri kötüdür." (Bereşit 8:21) *Yetser*'in, yani kötüye yönelik eğilimin panzehiri, antlaşmadır.

Günümüzde bunun ardındaki sinirbilimi biliyoruz. Beyinlerimiz, insanların, eylemlerinin sonuçlarını dikkate alarak, reflektif bir şekilde düşünmelerini ve hareket etmelerini sağlayacak şekilde evrilmiş bir prefrontal korteks içerir. Ama bu, biz düşünmeye vakit bile bulmadan önce "savaş veya kaç" tepkilerini üreten amigdaladan[10] (Yahudi mistikler buna *nefeş abeamit*, yani "hayvansal ruh" adını vermişlerdir) daha yavaş ve daha zayıftır. Bu tepkiler olmadan, uygarlık öncesi insanların hayatta kalması, basitçe, mümkün değildi.

Sorun, bu hızlı tepkilerin son derece yıkıcı olabilmesindedir. Bunlar sıklıkla şiddete neden olur; sadece türler arasındaki şiddete (avcı ve av) değil – bu, doğanın bir parçasıdır – çoğu sosyal hayvanın özelliklerinden biri olan daha gereksiz şiddete de yol açar. Burada bizim sadece kötülük yaptığımız söyleniyor değildir. Empati ve şefkat de bizim için korku ve saldırganlık kadar doğaldır. Mesele, korkunun, insani etkileşimin yüzeyinin hemen altında yatıyor olması ve diğer tüm içgüdülerimizi ezebiliyor olmasıdır.

Daniel Goleman buna *amigdala kaçağı* adını verir. "Duygular hemen şimdi dikkat etmemizi zorunlu kılar – bu acildir – ve bize ikinci kez düşünmeksizin acil bir hareket planı verir. Duygusal bileşen çok erken evrime uğramıştır: Ben mi onu yerim, yoksa o mu beni yer?"[11] Fevri veya dürtüsel hareket genellikle yıkıcıdır, çünkü sonuçları düşünülmeden yapılır. Bu nedenledir ki, Rambam (Maimonides) Tora'nın kanunlarının birçoğunun, hareket etmeden önce düşünmemizi sağlamak suretiyle erdeme yönelik bir eğitim teşkil ettiğini öne sürmüştür.[12]

Sonuç olarak, Tora bize, doğal açıdan ne iyi ne de kötü olduğumuzu, ama her ikisi için kapasitemiz olduğunu söylemektedir. Empati ve sempatiye doğal bir eğilimimiz vardır, ama korkuya

---

[9] Thucydides, Peloponez Savaşı 5:89.

[10] Ç.N.: Amigdala, beynin temporal lobunda yer alan, motivasyon ve duygusal tepkilerin oluşmasında önemli rol oynayan badem şekilli yapıdır.

[11] Daniel Goleman, *Emotional Intelligence* (London: Bloomsbury, 1996), s. 13 ve devamı [*Duygusal Zekâ* (Varlık Yayınları, 2019)].

[12] *Mişne Tora, İlhot Temura* 4:13.

yönelik bundan daha kuvvetli bir içgüdümüz de vardır ve korku insanı şiddete sevk edebilir. Bu nedenle, Adam'dan Noah'a geçişte, Tora, doğadan antlaşmaya, *tov*dan *berit*e, güçten gücün ahlaki sınırlarına kaymaktadır. Genler yeterli değildir. Ahlaki kanuna da ihtiyacımız vardır.

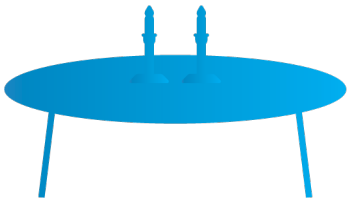

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Ahlaki kanunlara neden ihtiyacımız vardır?
2. İnsanların iyiye veya kötüye yönelik doğal bir eğilimi olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Tufan sonrasında toplumun "yeniden başlatılması"ndan Tora bize insanlık hakkında ne öğretmektedir?

© Rabbi Sacks • All rights reserved